מערך אקטואלי

"המהפכה המשפטית"

מערך אקטואלי

משך: שעה וחצי
קהל יעד: ש"שנים
עזרים: דפים וכלי כתיבה, מקרן / טלפונים לצפייה בסרטונים, דפי רכיבי הרפורמה (נספח)

המערך מנוסח בלשון זכר מטעמי נוחות בלבד, אך מיועד לכל המגדרים

רציונל

בימים אלו החברה הישראלית נמצאת בנקודת מחלוקת פוליטית־חברתית קשה, אולי הקשה ביותר בתולדותיה, כאשר האירועים המתרחשים היום יעצבו את דמותה ועתידה של המדינה בשנים הבאות. במפגש זה נבקש לחבר את חברי הקומונה לנעשה היום במדינה, להסביר מה כוללת המהפכה המשפטית ומה עלולות להיות השלכותיה, ולעודד את המשתתפים לחקור את הנושא, לגבש את עמדתם – ולהשפיע!

מטרות

- חיבור הקומונה לנעשה במדינה היום.
- הבנה מהי המהפכה המשפטית ומהן השלכותיה.
- עידוד המשתתפים לגבש עמדה ולפעול על פיה.

הערה חשובה: מומלץ להתאים את המערך לקומונה הספציפית ולרמת הבקיאות והידע של המשתתפים בנושא, וכן לעדכן אותו לפי ההתפתחויות האחרונות. חשוב לאפשר שיח פתוח, המשמיע ומקבל את מגוון הדעות הקיימות בקומונה.

מהלך

1 פתיחה

נשב במעגל. נאמר שבמפגש זה נעסוק במצב היום במדינה בהקשר של המהפכה המשפטית. נתחיל במשחק אסוציאציות קצר: נאמר "המהפכה המשפטית", וכל משתתף יאמר את המילה הראשונה שעולה לו בראש.

2 נכון / לא נכון – מושגים מרכזיים

המנחה קורא בקול רם היגד, והקומונה צריכה להחליט אם הוא נכון או לא נכון.

היגד	תשובה
"בדמוקרטיה הישראלית אין הפרדת רשויות."	**לא נכון.** בדמוקרטיה הישראלית יש הפרדת רשויות (או ליתר דיוק – ביזור סמכויות): **הרשות המחוקקת (הכנסת)** היא בעלת הסמכות הבלעדית לחוקק חוקים, ויש לה גם תפקיד מכונן־חוקתי – חיבור חוקה למדינת ישראל; היא הזרוע המפקחת על עבודת הממשלה. **הרשות המבצעת (הממשלה)** – בממשלה מכהנים ראש הממשלה והשרים, המופקדים על ניהול משרדי הממשלה; הממשלה מכהנת מכוח אמון הכנסת. **הרשות השופטת (בתי המשפט)** – תפקידה לפרש את החוקים והתקנות ולדון בסכסוכים משפטיים; זוהי מערכת עצמאית שאינה תלויה בשתי הרשויות האחרות. ביזור הסמכויות נועד לפזר את הכוח, כדי שלא יתרכז כוח שלטוני בלתי מוגבל בידי אחת מהרשויות.
"תפקידו של בג״ץ (בית המשפט הגבוה לצדק) הוא לשרת את תפיסתם של השופטים."	**לא נכון.** תפקידו של בג״ץ הוא לבקר את רשויות השלטון ולדאוג שפעולותיהן לא יפגעו במערכת הערכים הבסיסית שעליה מושתתת הדמוקרטיה. בג״ץ דן בעניינים שיש ספק בחוקיותם, ובכלל זה גם בחוקים של הכנסת. אזרחים החשים שנפגעו זכויותיהם, או שנגרם עוול לאחרים על ידי המדינה או שלוחותיה, פונים לבג״ץ בבקשה לעשות עמם צדק – פנייה זו נקראת עתירה. בג״ץ מוסמך לפסול חוק שחוקקה הכנסת אם אינו חוקתי, כלומר אם הוא סותר את חוקי היסוד.
"במדינת ישראל יש חוקה."	**לא נכון.** במדינת ישראל אין חוקה. חוקי היסוד קובעים עקרונות שעל פיהם המדינה מתנהלת, ובהמשך אמורים להיות חלק מהחוקה. רבים מהם עוסקים במוסדות המדינה, ושניים נועדו להגן על חירויות אדם ואזרח: חוק־יסוד: כבוד האדם וחירותו, וחוק־יסוד: חופש העיסוק.
"עד היום בג״ץ פסל 22 חוקים."	**נכון** (נכון לזמן כתיבת המערך) – בעיקר משיקולים של פגיעה קשה בכבוד האדם וחירותו, בחופש העיסוק ובשוויון. לדוגמה: **חוק הפונדקאות (2021)** – פסילת חוק שהתיר פונדקאות לנשים יחידניות אך לא לגברים יחידנים ולזוגות חד־מיניים; **כליאת מבקשי המקלט (2013)** – ביטול ההסדר בחוק למניעת הסתננות שאפשר החזקה במשמורת לתקופה של שלוש שנים, בשל סתירה לזכות לחירות; **מלגת לימודים לאברכים בלבד (2014)** – בג״ץ קבע שתשלום מלגה לאברכים בלבד פוגע בשוויון ואינו עומד במבחני המידתיות.
"שיטת הפרדת הרשויות קיימת רק במדינת ישראל."	**לא נכון.** הפרדת רשויות קיימת בבסיס כל משטר דמוקרטי, ומשטרים שונים בוחרים בדרכים שונות לקיים אותה וליצור איזונים ובלמים. הסיבה לחשיבותה היא שקשה מאוד לאדם או למפלגה שמקבלים כוח שלטוני לרסן את עצמם – ויש צורך בערובה לכך שהשלטון לא ירמוס את המיעוט, לא יפגע בזכויות אדם וקהילה ולא יעבור על החוק. בישראל, מבין שיטות ביזור הסמכויות, המנגנון המרכזי הוא ביקורת שיפוטית עצמאית של הרשות השופטת על החלטות הרשויות האחרות. מסיבה זו רבים מבקשים לשמור על הביקורת העצמאית הזו – ובמקביל, ריכוז הכוח בידי המערכת המשפטית מושך אליו ביקורת רבה.
"נשיאת בית המשפט העליון (לשעבר), אסתר חיות, התנגדה לכל שינוי במערכת המשפט."	**לא נכון.** אסתר חיות, יחד עם משפטנים אחרים, הסכימה שיש מקום לשינויים ולשיפורים במערכת המשפט – אך שהם צריכים להיעשות בהדרגה, תוך בחינת המצב הקיים, בהסכמה רחבה ותוך שמירה על עצמאות המערכת. לגבי הרפורמה במתכונתה דאז אמרה: "תוכניתו של שר המשפטים החדש איננה תוכנית לתיקון מערכת המשפט – היא תוכנית לריסוקה [...] אדוני השר – לא זו הדרך".

3 הרפורמה המשפטית – הלכה למעשה

הרפורמה המשפטית כוללת ארבעה שינויים מרכזיים במערכת המשפט: **פסקת ההתגברות, שינוי הרכב הוועדה לבחירת שופטים, מינוי היועצים המשפטיים כמשרות אמון וביטול עילת הסבירות.** כעת נעמיק את ההבנה ברכיבים האלה: נחלק את המשתתפים ל־4 קבוצות, וכל קבוצה תקבל דף של רכיב אחד (נספח) וכלי כתיבה. לאחר כ־10 דקות נחזור למליאה, ונבקש מנציג מכל קבוצה לספר על הרכיב שקיבלו ועל הדיון שהתקיים בקבוצה.

לאחר מכן נשאל את השאלות הבאות

- האם לדעתכם חשוב להכיר את עיקרי הרפורמה? מדוע?
- כיצד תשפיע הרפורמה על החיים שלכם? ועל חיי אזרחים אחרים במדינה?
- האם תוכלו לחשוב על חלופות שתהיה עליהן הסכמה רחבה יותר בציבור?
- מה האחריות שלנו בעת הזו? האם יש לנו דרך להשפיע? האם לכם, כש"שנים, יש תפקיד מהותי בעת הזו?

4 סיכום

מדינת ישראל נמצאת בצומת דרכים קריטית, והאירועים המתרחשים היום יעצבו את דמותה ועתידה בשנים הבאות. אתם, הש"שנים, בחרתם לתת מעצמכם מתוך אחריות חברתית ולמען יצירת חברה הוגנת, ערכית וטובה יותר. אנו רואים בכם צעירים מעורבים, מובילים ומחוללי שינוי בחברה שלנו – ומקווים שתמשיכו לבחור להיות כאלה. אנחנו מזמינים אתכם להמשיך לשאול שאלות, לחקור ולהתעניין בנעשה במדינה, ומתוך כך לגבש את עמדתכם ולהשפיע על המציאות היום – ועל פני המדינה בעתיד.

סבב סיום: כל משתתף אומר מחשבה / שאלה שהוא יוצא איתה מהמפגש.

מערכי פעילות נוספים ניתן למצוא במרכז ההדרכה של מחלקת שנת שירות

נספח · קבוצה 1

פסקת ההתגברות

הסבר: נכון להיום, בג"ץ מוסמך לפסול חוק שחוקקה הכנסת אם אינו חוקתי – כלומר, אם הוא סותר את חוקי היסוד. **התיקון המוצע:** הכנסת תוכל לחוקק מחדש חוק שנפסל, ברוב של 61 ח"כים בלבד (אלא אם כל השופטים החליטו פה אחד לבטל את החוק).

מה הבעיה? פסקת ההתגברות תקנה לרוב בכנסת כוח מוחלט לחוקק חוקים למרות האמור בחוקי היסוד, ובכך תפגע מאוד בסמכות בית המשפט לבקר ביקורת חוקתית את חקיקת הכנסת – הנשלטת על ידי הממשלה שבידיה הרוב הפוליטי. בכל מדינה יש כמה איזונים ובלמים המגבילים את כוחו של הרוב הפוליטי, אך בישראל בית המשפט העליון הוא ה"איזון" המרכזי. לפי הטוענים, השילוב בין היעדר מנגנוני איזון אחרים לבין פסקת התגברות יהפוך את ישראל לאחת הדמוקרטיות החלשות בעולם מבחינה חוקתית, ולא תהיה הגנה על זכויות האדם או על המיעוט מפני הרוב.

בג"ץ אליס מילר: אחת מפסיקות בג"ץ הידועות והמשפיעות ביותר. בעקבות העתירה של אליס מילר, שדרשה להתקבל לקורס טיס ולאפשר קבלת נשים לקורס (בג"ץ 4541/94, 1995), נפתחו בפני נשים הכשרות שהיו סגורות בפניהן עד אז – בהן קורס טיס, קורס חובלים, קורסים בחיל התותחנים, מערך הנ"מ ומשמר הגבול. פסק הדין חולל שינוי חברתי, וכיום נשים יכולות להתקבל לקורס טיס ולקורסים קרביים נוספים בצה"ל.

לצפייה בסרטון על בג"ץ אליס מילר ←

- מה הדילמה העולה מפסקת ההתגברות?
- מי ירוויחו ומי יפסידו משינוי זה?
- מה עמדתכם כלפי שינוי זה?

נספח · קבוצה 2

מינוי היועצים המשפטיים במשרדי הממשלה כמשרות אמון

הסבר: במקום מינוי באמצעות מכרז, יוכל מנכ״ל המשרד – איש אמונו של השר – למנות את היועץ המשפטי כמשרת אמון.

מה הבעיה? נצפה יחד בסרטון:

לצפייה בסרטון ←

- מה הדילמה העולה ממצב זה?
- מי ירוויחו ומי יפסידו מהשינוי?
- מה עמדתכם כלפיו?

נספח · קבוצה 3

שינוי הרכב הוועדה לבחירת שופטים

הסבר: תהליך מינוי השופטים בישראל מבוסס על עבודת הוועדה לבחירת שופטים, המונה תשעה חברים – ארבעה נבחרי ציבור וחמישה אנשי מקצוע: שני שרים (אחד מהם שר המשפטים, המכהן כיו״ר הוועדה), שני חברי כנסת (לפי נוהג, לפחות אחד מהם נציג האופוזיציה), שלושה שופטים (נשיא בית המשפט העליון ועוד שני שופטי עליון) ושני נציגים של לשכת עורכי הדין. התוכנית תעניק לקואליציה או לנציגיה רוב מוחלט בוועדה, ותאפשר לה שליטה מלאה בבחירת השופטים לכל הערכאות. לצד זאת, היא מציעה לבטל את בחירת נשיא בית המשפט העליון לפי ותק ("שיטת הסניוריטי"), כדי שהוועדה תוכל לבחור גם מועמד חיצוני.

מה הבעיה? נצפה יחד בסרטון:

לצפייה בסרטון ←

- מה הדילמה העולה ממצב זה?
- מי ירוויחו ומי יפסידו מהשינוי?
- מה עמדתכם כלפיו?

נספח · קבוצה 4

ביטול עילת הסבירות

הסבר: עילת הסבירות משמשת את בית המשפט לבחינת החלטות שלטוניות, והוא יכול לפסול החלטות במקרים שבהם ההחלטה קיצונית במיוחד – למשל אם התקבלה מתוך שיקולים זרים ובלי שניתן משקל ראוי לשיקולים הרלוונטיים. מטרת העילה היא לוודא שהשלטון אינו פועל בצורה לא שוויונית, לא רציונלית, במשוא פנים או מתוך ניגוד עניינים. בית המשפט עושה שימוש בעילת הסבירות רק במקרים חריגים.

מה הבעיה? נצפה יחד בסרטון:

לצפייה בסרטון ←

- מה הדילמה העולה ממצב זה?
- מי ירוויחו ומי יפסידו מהשינוי?
- מה עמדתכם כלפיו?